

Borremose

Kulturmiljø nr. 122

Tema

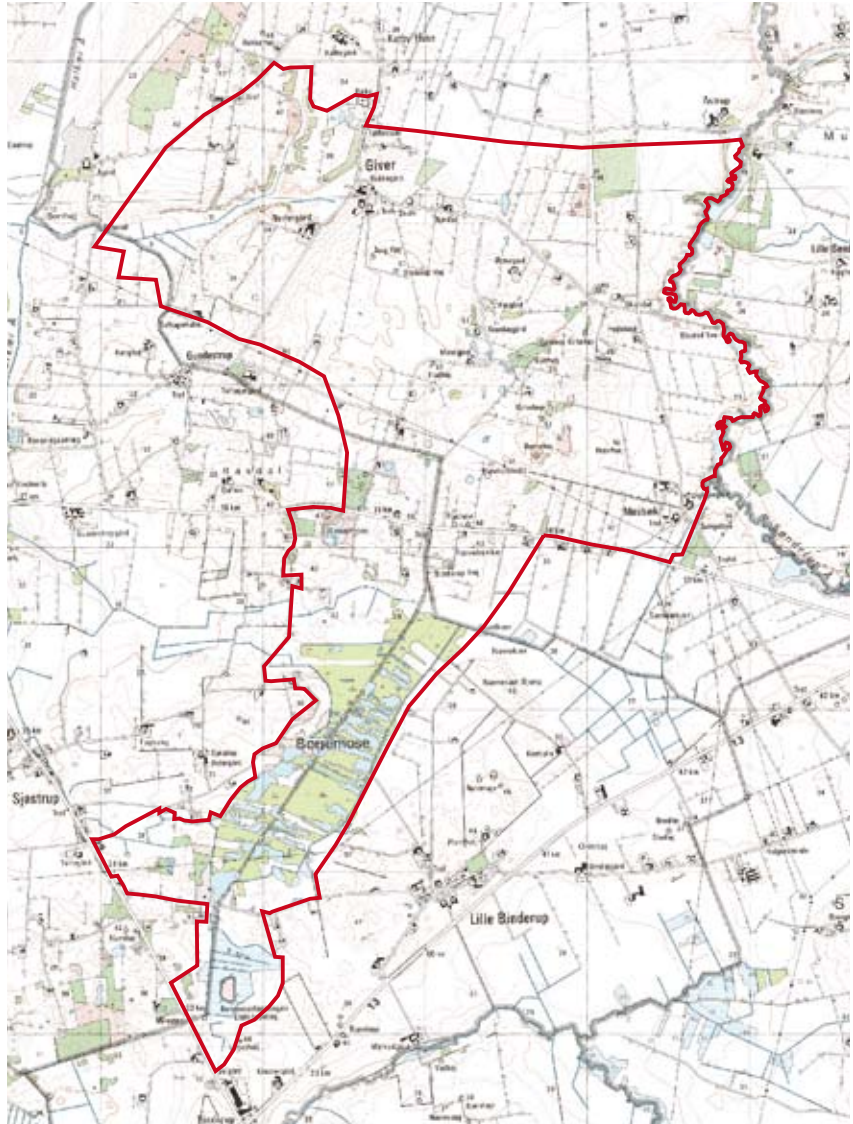
Mose, befæstningsanlæg

Emne

Mosefund, gravhøje, offerfund, bopladser, oldtidsagre

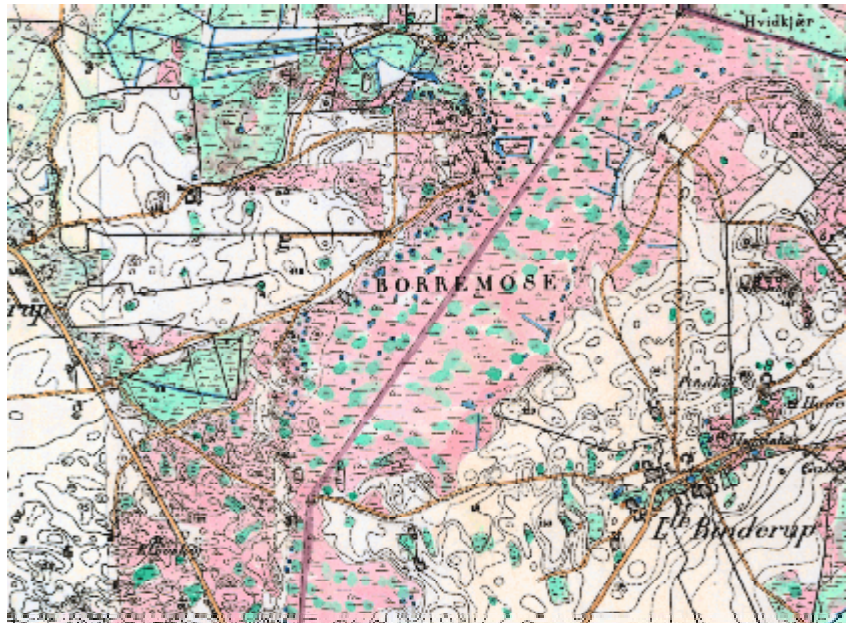
Sted/Topografi

Hos de fleste af en vis alder fremkalder ordet Borremose forestillingen om en borg fra en fjern fortid. Mange har læst Ebbe Kløvedal Reichs bog; Fæ og frænde. Men Borremose er meget mere.

Først og fremmest er det en mose, der er mere end 2,5 km lang i nord-syd og sine steder op til 500 meter bred i øst-vest. Mosen ligger på grænsen mellem Aars og Binderup sogne i Vesthimmerland. Nogle få hundrede meter syd for mosen slår Lerkenfeld Å et slag mod syd, hvor den løber i bunden af den forholdsvis flade ådal af samme navn. Landskabet omkring mosen er småkuperet, og bakketoppene er ofte kronet af en gravhøj eller flere. I nord er der eller har der været forbindelse til Rævemosen, fundstedet for et af de kendteste danske oldtidsfund Gundestrupkarret.

Dele af området er udpeget som kulturarvsareal (DKC 120814-298).

Tid

Fra yngre stenalder til nyere tid.

Karakteristik

Borremosen og området lige omkring huser en stor mængde forhistorisk materiale. Bedst kendt er Borremosefæstningen, men selve mosen har gennem tiden givet adskillige fremragende oldtidsfund, særligt har den ihærdige tørvegravning i første del af 1900-tallet givet mange.

Borremosefæstningen blev omkring 300-250 f.v.t. anlagt på en lille lav holm ude i mosen i dennes allersydligste hjørne. I tørven omkring holmen gravede man en 4 meter bred og 1,5 meter dyb voldgrav med skrå sider og flad bund. Fyldet kastedes op som vold på holmsiden. Voldgraven var i alt omkring 450 meter lang. I voldgravens flade bund stak man i tusindvis af korte, tilspidsede og tætstående egepin

de, der, når voldgraven blev fyldt med vand, udgjorde et skjult våben farligt for den, der ville træde igennem voldgraven. Kun få af disse egepinde blev fundet, resten blev skovlet bort ved genopgravningen af voldgraven i 1940'erne, og den rigtige tolkning af disse har måttet vente yderligere en del år. Et nyt fund fra Lyngsmose ved Ringkøbing har imidlertid vist, hvordan anvendelsen skulle være.

Visse ting tyder endvidere på, at der på Lyngsmose har været en træklædt front ud til voldgraven. Det er muligt, at den opkastede voldgravsfyld på Borremose har ligget som en tørvemur med træfront af den type, der var udbredt i Vesteuropa på dette tidspunkt, en variant af den såkaldte "galliske mur". Dette er dog ikke undersøgt endnu.

Fra det faste land mod syd anlagde man en stenbrolagt vej, der førtes forbi en ydre voldgrav, der var gravet på tværs af vejen. Vejen førtes langt ind på holmens område. Inden for voldene opførtes så en landsby formentlig bestående af op til 14-15 samtidige gårde. Der var med andre ord tale om en stor landsby for tiden. I landsbyens nordvestlige hjørne fandtes et lille vandhul, der sikrede beboerne vand under alle forhold. I landsbyens levetid frem mod år 0 udviklede landsbyen sig, huse blev for gamle og blev skiftet ud, repareret osv. I det hele taget blev livet levet ganske som i andre landsbyer på samme tid. Man skal blot huske, at landsbyen som infrastruktur var ret sjælden. Først fra tiden lige omkring år 0 bliver det almindeligt at organisere gårdene i landsbyer. Det hyppigste på Borremosefæstningens tid var endnu enkeltgården, der med jævne mellemrum flyttede rundt inden for gårdens jorde. En skik, der rækker i hvert fald tilbage i bronzealderen.

Ikke langt fra Borremose, på Stenildhøjbakken i Aars, er fundet gårde fra samme tid som Borremose og disse må regnes for det "normale". Husene var alle typiske jernalderlanghuse, 12-23 meter lange og 4-6 meter brede. De var orienteret omtrentligt øst-vest og hele den mulige byggeflade blev snart dækket af gårde. Fundene viser, at livet har fulgt de samme spor som andre steder. Man har holdt kvæg og haft kornavl, samlet urter, lavet tekstiler og haft smedevirksomhed.

På det tørre land omkring Borremosen kan der på ældre luftfotos ses udstrakte agersystemer af typer, som var almindelige i jernalderen. Markfelterne var ret små og grænsede tæt op til hinanden. De

var adskilt af opkastet jord, digevoldinger, og det er muligt, at markerne ind imellem var hegnet af. Det er i hvert fald denne forfatters mening, at de få grise, som hver gård holdt, blev lukket ud på den hegnede mark, og der rensede ageren for ukrudt og rødder. De forberedte marken for bonden, der så blot skulle ride i det øverste jordlag med sin ard forud for såningen.

Noget før midten af 1. årh. før år 0 forlod man bopladsen og ødelagde den systematisk. De tilbageblevne hustomter blev ryddet, tømmeret fjernet, og resterne af husene brændt ned. Endelig blev voldgraven udjævnet. Stedet blev så i en periode dyrket som ager.

Tolkningen af Borremosefæstningen har ofte ændret sig. Eftersom den blev udgravet i tiden lige før og under anden verdenskrig, var det klart, at der var tale om et forsvarsværk. Denne tolkning holdt sig til 1970'erne og 1980'erne. Da vandt en mere fredelig tolkning frem. Der var tale om et kultcenter for området. Men den krigeriske er på vej tilbage efter fundet af Lyngmose og den rette forståelse af de tilspidsede egepinde fra voldgraven der.

Ved Baunehøjene i den nordøstlige udkant af Aars er fundet en palisadebefæstet enkeltgård med omtrent samme anlæggelsestidspunkt som Borremose. Her var dog ingen voldgrav. Ved Nors i Thy er i en landsbybebyggelse iagttaget, hvordan langhusene i løbet af ret kort tid bliver kortere og kortere. Fra moseaflejringer er konstateret, at der finder en klimaændring sted ved begyndelsen af jernalderen, ca. 500 f.v.t. Det kan meget vel være de langsigtede virkninger af denne, der synes at stresse samfundene og udmønter sig i en stigende militarisering. I Mellem- og Sydeuropa foregår der fra 400-tallet f.v.t. betydelige folkevandringer, og som følge af dette ses en voldsom centralisering og militarisering af bebyggelserne der. Det kan være tilsvarende, der finder sted i Danmark. Vi har dog endnu ikke set spor af folkevandringer på dette tidspunkt her i landet.

Ved midten af 1. årh. f.v.t., da Borremose blev nedlagt, opstår en række landsbyer omkring Aars. Disse fortsætter til op i 2. årh. e.v.t.

Mosen

Den store Borremose er i dag voldsomt tilgroet og meget utilgængelig. Men den har fra så fjerne tider som yngre stenalder tiltrukket folk, som forstod at have den med i deres verden. Dengang var den en sø, men allerede under tilgroning af tørv. Både tæt vest og øst for mosen finder vi gravhøje, de fleste i dag overpløjede, men der er beretninger om stenkamre i nogle af højene med begravelser fra den senere del af yngre stenalder (2400-1800 f.v.t.). En del af de mange gravhøje stammer fra den ældre bronzealder (1800-1000 f.v.t.), og i randen af højene er ofte fundet urnegrave fra den yngre bronzealder (1000-500 f.v.t.). Grave fra jernalderen er også nævnt. Der er med andre ord tæt bosættelse omkring søen-mosen allerede fra yngre stenalder. I begyndelsen af jernalderen (ca. 500 f.v.t.) accelererer tilgroningen af mosen. De områder tæt på bredden, hvor blandt andet den befæstede landsby ligger, var allerede groet til, men sumpet, da borgen blev anlagt på den lille holm.

Nær mosen, men lidt væk fra gravhøjene, er fundet et lille offerfund fra yngre stenalder bestående af tilhuggede flintsegl og flintøkse. Fra bronzealderen stammer sandsynligvis fundene af en bronze-armring og en såkaldt vulstring. Men det er fra den seneste bron

zealder og ældre jernalder, at mosen for alvor bliver anvendt som offermose. Tørvegravningen i mellemkrigstiden, under anden verdenskrig og efter har bragt en række meget betydelige fund for dagen. Hele tre moselig er der fundet. Men andre genstande er mindst lige så vigtige eller vigtigere. Der er genstande, der er med til at kaste lys over både hverdag og krigsførelse. En skindsko, tekstiler, mosepotter, men også eger (udhulede stammebåde), padelårer; en særlig type spade af træ vidner om, at man allerede i jernalderen gravede tørv. En del moser er faktisk gennemsat af små tørvegrave fra jernalderen. Man har anvendt tørven til at bygge med, man har benyttet de gravede huller til opbevaring af træ til bearbejdning, hørrødning (udblødning af hør) og meget andet. En del jernalder-tørvegrave har også vist sig at indeholde mennesker eller dyr.

I Borremosen er endvidere fundet menneskehår, en menneskefod (den sidste er den eneste opdagede del af et moselig). Et af de vigtigste fund fra Borremosen er okseskindet fra et skjold. Dette fund har givet uvurderlige oplysninger om, hvor højt denne del af teknologien stod på dette tidspunkt. Dele af mosen er endnu ikke ødelagt af moderne tørvegravning, og man må derfor regne med, at mosen gemmer endnu en del arkæologiske skatte.

Bevaringstilstand

Borremosefæstningen i den sydlige del af mosebassinet er fredet i klasse A (fredningsnr. 1510:39), og der er ikke sket væsentlige destruktive indgreb siden fredningen i 1937. Anlægget har i de senere år været afgræsset af får. Anlægget er hegnet af mod mosen, der afgræsses af køer.

Borremosen selv er også fredet og har stort set fået lov til at ligge hen siden ophøret af tørvegravningen. Det vil sige, at den i dag er overgroet af pil, birk og røn. Kun åbne vandspejl er ubegroet. Der er endnu i dag ældre folk, der kan huske, hvordan mosens bevoksning har ændret sig flere gange. Fra næsten urørt hedemose over tørvegravningstiden til den tilgroede mose i dag. Borremose er, som det er vanligt i moser, ejermæssigt opdelt i en mængde moselodder, hvor det enkelte ejerskab kan være vanskeligt at identificere.

Sårbarhed og virkemidler

Det er overordentligt vigtigt, at Borremosefæstningen også fremover bliver plejet. Fortidsmindet er et af de vigtigste i hele Danmark. Derfor bør der fortsat afgræsses med får på fæstningsanlæggene og landsbyområdet. Den kvælstofrige luft er ligesom på hederne ved at prioritere græsser over lyng, som ellers vil være den foretrukne bevoksning på de tørveopbyggede vægge i husene såvel som på anlæggets vold. Den brolagte vej bør holdes fri for bevoksning ved mekaniske midler. I mosen omkring fæstningen bør der også fortsat græsses af kvæg.

I hovedbassinet er tilgroningen et problem, ligesom det mangfoldige ejerskab. Men tilgroningen kan være vanskelig at komme til livs uden beslutninger om at ville ændre tingenes tilstand. Men man kan også vælge at se tilgroningen som en del af en naturlig cyklus.

Hvis der kunne skaffes adgang til det store moseområde, ville der her kunne gives store naturoplevelser. Bedst ville det være, om mosen førtes tilbage til hedemosestadiet. Det vil sige, at trævæksterne skulle fældes, og der skulle jævnlige plejes. Den bevoksede type

mose med pil, birk og røn ses mange steder, derimod kan man ikke opleve hedemoser. Hvilke konsekvenser, en tilbageføring ville få for vildtet og jagten, er ikke til at sige, men der vandrer oftest nye arter ind, som også har interesse i den henseende. En befæstet sti omkring mosen ville være ønskelig, muligvis med shelters (primitive overnatningshytter).

Bonitering

Borremosefæstningen har i mere end et halvt århundrede været et af Himmerlands allervigtigste arkæologiske mindesmærker, og den fortjener også fortsat at være det. Dette kan kun ske, ved at man også fremover foretager pleje af både fæstning og omgivelser. Adgangsforholdene er kritisable og lever på ingen måde op til den standard, der må forventes i dag. I det mindste bør der anlægges en fast sti langs skel og fast grund mod syd. En sådan sti vil også give en bedre oplevelse af adgangen til fæstningen. Der bør i samarbejde med Vesthimmerlands Museum udarbejdes yderligere informationstavler til placering i området.

Kontekst/sammenhænge

Der er ikke tvivl om, at Borremose i årtusinder har været en vigtig del af kulturlandskabet. Vi har fået overleveret dele af dette i form af gravhøje, bopladser, offerfund i mose og på tørt land samt en række andre fund, der bidrager til at fortælle om den befolkning, der tidligere beboede området. Vi har stadig en pligt til at bevare fundene og fundstederne for kommende generationer. Vi har også pligt til at forske og fortælle om det i nutiden.

Anvendt kildemateriale

Jensen, Jørgen: *Danmarks Oldtid 3. Ældre jernalder. 500 f. Kr. - 400 e. Kr.* København 2003.

Martens, Jess: "Borremose reconsidered". The Date and Development of a Fortified Settlement of the Early Iron Age. I: *Journal of Danish Archaeology 7*. Odense 1988.

Martens, Jess: Chronological Problems of the Preroman Iron Age in Northern Europe.

Symposium at the Institute of Prehistoric and Classical Archaeology, University of Copenhagen, December 8, 1992. I: *Arkæologiske Studier 7*. Copenhagen 1997.

Vesthimmerlands Museums Arkiv.

Beskrivelsen er udarbejdet Vesthimmerlands Museum.